

Η ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑ ΤΩΝ ΖΩΩΝ, του Θεοδόση Τάσιου*

Έστω και σε καιρούς προβλημάτων κατεξοχήν **ανθρωποκεντρικών**, δεν θα έβλαφτε να επανέλθουμε σ' ένα παλαιό ερώτημα που θα μπορούσε να αμβλύνει τη «ζώδη» περί Ζώων αντίληψή μας- με την ελπίδα ότι θα νοιώσουμε σεβαστικότερα (άρα παρηγορητικότερα) τη ροή του ποταμού της Ζωής, μέσα σ' ένα κρύο και άβιο Σύμπαν.

Για ν' απαντήσουμε στο περί Αυτοσυνειδησίας των Ζώων ερώτημα (δηλαδή για την περί Εαυτότητας ενδεχόμενη συναίσθησή τους), μπορούμε να ξεκινήσουμε (i) απ' τη Σωματική αυτογνωσία (εύκολο θέμα), (ii) απ' τη Χρονική Μνήμη (έχει τώρα αποδειχθεί ότι πλείστα ζώα

διαθέτουν αίσθηση καί του Μέλλοντος), και (iii) απ' την αντίληψη περι Ετερότητας- ιδίως δέ μέσω της ετερονοογνωσίας (mindreading) η οποία έχει αναγνωρισθεί πειραματικώς.

Όμως, η σημαντικότερη συμβολή στη διερεύνηση του προβλήματος είναι να πάμε κατευθείαν στο ζήτημα της Αυτογνωσίας (metacognition) – δηλαδή στην αντίληψη «του νού για τον ίδιο τον νού».

Λοιπόν, το πρώτο πράγμα που νομίζω ότι ενδιαφέρει εδώ είναι το γεγονός ότι η Lucy η χιμπατζού εγνώριζε και χρησιμοποιούσε τη λέξη «πόνος»- άρα εγνώριζε την έννοια πόνος, εγνώριζε δηλαδή μια κατάσταση του Εαυτού-της. Το δεύτερο, εξ ίσου σημαντικό, είναι τα πειράματα Hampton, 2005 και Son et al., 2005, με τα οποία μετρούνταν ο «βαθμός εμπιστοσύνης» τον οποίον οι ίδιοι οι μακάκοι απέδιδαν στη γνώμη τους: Είχαν πράγματι την τάση να κάνουν τολμηρότερες επιλογές μόνον όταν ήσαν ικανοί να κάμουν πιά αξιόπιστες κρίσεις.

Οι ερευνητές δεν ισχυρίζονται (ακόμα) ότι τα ζώα αυτά έχουν ακριβή «επίγνωση της επίγνώσής-των (τούτο δέ επειδή επίγνωση μιας «διανοητικής» κατάστασης της βιολογικής μηχανής, σημαίνει ότι η μηχανή έχει ήδη δομήσει μιαν αίσθηση Εαυτότητας. Ανάλογα είναι τα πειράματα του D. Smith απ' το 2005: Πίθηκοι είχαν εκμάθει να χειρίζονται το χειριστήριο ενός υπολογιστή, στον οποίον την οθόνη παρουσιάζονταν οπτικά μορφώματα. Στις ορθές απαντήσεις αμείβονταν με τροφή- στις λανθασμένες τιμωρούνταν με πολύωρη διακοπή απ' το παιχνίδι. Μετά απ' αυτήν την φάση του πειράματος, τους δόθηκε η δυνατότητα (όπως και στα σχετικά παίγνια στην ανθρώπινη τηλεόραση) να χρησιμοποιούν ενα πλήκτρο «πάμε παρακάτω» (pass) για την περίπτωση που αμφέβαλλαν για την απάντησή τους. Οπότε δέν ελάμβαναν αμοιβή, ούτε όμως και ποινή, αλλά τους έθεταν επόμενη ερώτηση.

Έτσι λοιπόν αποδείχθηκε ότι τα ζώα όταν εδίσταζαν πέρα από ένα χρονικό διάστημα, πατούσαν το «pass»- ένδειξη ότι αποτιμούσαν την ίδια-τους τη στάθμη εμπιστοσύνης στις γνώσεις τους, κι ανεγνώριζαν αβεβαιότητα. Τα πειράματα συνεχίστηκαν με εκτεταμένες βελτιώσεις, ώστε να αποκλεισθούν άλλες πιθανές ερμηνείες της συμπεριφοράς των ζώων. Έτσι, ανεξαρτήτως με τους προβληματισμούς της συνεχιζόμενης έρευνας, διαθέτομε μια σημαντική καταρχήν ένδειξη αυτογνωσίας – το υψηλότερο σκαλί ανάπτυξης της Αυτοσυνειδησίας.

Για το ίδιο αντικείμενο, μπορούμε να αξιολογήσουμε και τις έρευνες για την αντίδραση πρωτεύοντων μπροστά στον καθρέφτη- άραγε αναγνωρίζουν τον «εαυτό-τους»; Το θέμα είναι εννοιολογικός περίπλοκο για να μπορεί να αναπτυχθεί επαρκώς εδώ. Μπορούμε μόνον να πούμε ότι η ενώπιον κατόπτρου εξέταση εικόνας, δέν συνιστά κατ' ανάγκην απόδειξη εαυτότητας- θα μπορούσε η εικόνα να ανήκει σε άλλο γνωστό ζώο. Τώρα όμως που τα πειράματα (i) επεκτάθηκαν σε δελφίνια (2001) και σε ελέφαντες (2006), ενώ (ii) εκλεπτύθηκαν ως προς τις συνθήκες εκτέλεσης και τις μεθόδους αποτίμησης, αναμένονται και από εκεί σημαντικά πρόσθετα στοιχεία.

Πάντως, στη διεθνή επί του θέματος βιβλιογραφία σήμερα, παραμένουν λίγες αμφισβητήσεις περί μιας μορφής (και μιας «στάθμης») Αυτοσυνειδησιακότητας των θηλαστικών, όπως άλλωστε συμβαίνει και με τους ανθρώπους- απ' τη βρεφική προς την νηπιακή ηλικία, κι απ' την υγιή στην ψυχικώς ασταθή κατάσταση. Θέλω δηλαδή να 'πώ ότι το πρόβλημα της «Αυτοσυνειδησιακότητας» δεν επιδέχεται άσπρη ή μαύρη επιλογή («υπάρχειδέν υπάρχει»). Στο 11ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελλ. Φιλοσοφικής Εταιρείας (2008), είχα υποδείξει τους μηχανισμούς απόκτησης και τις στάθμες εκλέπτυνσης αυτής της Συστημικής Υπεριδιότητας στην περίπτωση του Ανθρώπου. Εύλογο είναι να αναμένονται και στην περίπτωση των άλλων ζώων τέτοιες ενδεχόμενες διαβαθμίσεις Αυτοσυνειδησιακότητας.

Θα έπρεπε όμως να ιδούμε και την επί του θέματος (πλάγια) συμβολή της γλωσσικής ικανότητας των ζώων. Αν αποδειχθεί ότι τα ζώα διαθέτουν πρωτο-γλωσσικές ή και γλωσσικές ικανότητες, τότε το περι Αυτοσυνειδησιακότητάς-τους πρόβλημα θα έχει βρεί βεβαιότερες λύσεις.

Αλλά περι του «γλωσσικού» ζητήματος άλλοτε...

14 Μαρτίου 2010, γράφει ο κ. Τάσιος Θεοδόσης*

***Ο κ. Τάσιος Π. Θεοδόσης είναι ομότιμος καθηγητής του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Ευχαριστούμε τον ίδιο για την ευγενική παραχώρηση του άρθρου προς αναδημοσίευση καθώς και ΤΟ ΒΗΜΑ Online για την άδεια αναδημοσίευσης.**

Φωτό: ΤΟ ΒΗΜΑ Online